Anca Mihaela Sapovici

NOTE ETIMOLOGICE: *AGONISI, GHIFTUI, PARAGINĂ*

A agonisi, „a dobândi, a câştiga prin muncă", este un verb cu o prezenţă remarcabilă în istoria limbii române. Atestat pentru prima dată la începutul secolului al XVI-lea, în *Psaltirea Hurmuzaki*[1], şi-a păstrat, vreme de secole, nealterat, nu numai sensul, dar şi categoria stilistică. În DELR cuvântul ar proveni din greaca medie, mai precis de la aoristul verbului medio-pasiv *ἀγωνίζομαι*: „Mgr. *αγωνίζομαι* (aor. *αγώνισα*) DA, SDLR, CDER 134// Ngr. *αγωνίζομαι* DEX". Lucrurile par destul de clare: principiul care a stat la baza stabilirii etimonului este cel al concordanţei fonetice[2]. Şi Ciorănescu îl derivă tot de la „Mgr. *αγωνίζομαι*, aorist *αγώνισα* «a lupta»"[3]. Mihăescu coboară mult în timp termenul *ante quem* al intrării verbului *a agonisi* în limba română, considerându-l un împrumut de secol X-XII, preluat, din greaca bizantină, pe filieră comercială, de unde şi sensul pe care l-a dobândit în limba noastră, acela de „câştig"[4]. Şi Gáldi pune împrumutarea verbului *a agonisi* pe seama relaţiilor comerciale greco-române anterioare epocii fanariote, fără a propune un termen *ante quem* mai precis[5].

Verbul este, de la începutul atestării sale istorice[6] şi până în prezent[7], deponent (aor. indicativ *ἠγωνισάμην*). Sophocles înregistrează şi forma activă *ἀγωνίζω*[8] (ce ar da aor. sigmatic *ἀγώνισα*), care poartă, însă, marca „barbarous" şi este înregistrat în secolul al XI-lea, la Nicetas Bizantinul[9]. Forma *ἀγωνίζω* (aor. *αγώνισα*) apare şi la Kriaras, însoţită, de data aceasta, de marca „rar"[10]. Această formă nu pare să fi fost productivă sub raport istoric, nefiind înregistrată mai târziu. Există, prin urmare, puţine şanse ca ea să fi exercitat vreo influenţă asupra etimonului nostru, în ciuda apropierii foarte facile între verbul *ἀγώνισα* şi cel creat pe teritoriul Dacoromaniei.

Tema verbului românesc poate fi derivată, însă, fără probleme, din aor. conj. *ἀγωνίσωμαι*, aoristul conjunctiv având aceeaşi relevanţă, în stabilirea unei etimologii, ca şi aoristul indicativ[11].

---

[1] Pentru problema datării *Psaltirii Hurmuzaki*, v. Al. Mareş, *Consideraţii pe marginea datării **Psaltirii Hurmuzaki***, LR, XLIX, 2000, nr. 4–6, p. 675–683.

[2] M. Sala, *Introducere în etimologia limbii române*, Bucureşti, 1999; reeditare, Bucureşti, 2005. p. 19.

[3] Ciorănescu, s.v. „agonisi".

[4] H. Mihăescu, *Influenţa greacă asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, Bucureşti, 1966, p. 113.

[5] L. Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapesta, 1939. p. 66.

[6] Bailly, s.v. *ἀγωνίζομαι*.

[7] Μπαμπινιώτης, s.v. *ἀγωνίζομαι*.

[8] Sophocles, s.v. *ἀγωνίζω*.

[9] ODB, s.v. Niketas Byzantios.

[10] Kriaras, s.v. *ἀγωνίζω*.

[11] Gáldi, *op. cit.*, p. 117.

BDD-A6677 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:08 UTC)

Atât infinitivul apocopat *agonisi*, cât şi participiul perfect *agonisit* sunt înregistrate în secolul al XVI-lea, în *Psaltirea Hurmuzaki*[12]. Substantivele *agonisită* şi *agoniseală* sunt atestate cam în aceeaşi perioadă cu participiul şi infinitivul[13]. Substantivul *agonisită* apare, de asemenea, în *Psaltirea Hurmuzaki*[14], cu un sens relativ apropiat de cel etimologic, care valorizează în primul rând ideea de efort: „Într-agonisita oamenrilor nu sâmtu şi cu oamenrii nu prinseră rrane" PH, LXXII, 5, „Şi cugetaiu se înţelegu, adecă agonisita iasta denraintea mea" PH, LXXII, 16[15].

Ghiftui, verb tranzitiv, astăzi folosit mai mult cu valoare reflexivă, are sensul de „a îndopa cu mâncare mai mult decât trebuie, până la dezgust"[16]. La Scriban *ghiftui* ar fi o creaţie expresivă după modelul *bufte*, *chifti*[17]. Ciorănescu[18] respinge apropierea de germ. *Gift*, propusă de Drăganu[19].

Cuvântul poate fi pus în legătură cu aoristul (*ἐγεύθηκα*) verbului deponent ngr. *γεύομαι*, care are sensul de „a gusta, a degusta, a savura"[20], dar şi pe acela de „a mânca"[21]. Principiul concordanţei fonetice se poate aplica fără nici o dificultate, iar încadrarea verbului românesc la conjugarea IV urmează schema generală de încadrare a cuvintelor de origine grecească[22]. Interesant este faptul că, dintre contextele pe care le oferă DA, aproape jumătate au drept referent limba vorbită. Acest fapt poate fi relaţionat cu situaţia generală a împrumuturilor lexicale din epoca fanariotă, care au intrat în limba română prin intermediul limbii vorbite[23] şi care continuă să-şi păstreze şi astăzi acelaşi caracter oral, făcând parte din categoria cuvintelor expresive[24], care au suferit o modificare semantică semnificativă, sub influenţa unor factori de natură socioculturală.

Dintre contextele culte oferite de DA, cele mai vechi sunt din operele lui Alecu Beldiman[25] şi Costache Konaki[26].

---

[12] *Psaltirea Hurmuzaki*, studiu filologic, studiu lingvistic şi ediţie de Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

[13] Fam.: *agoniseală* 1626; *agonisie* „agoniseală" 1893; *agonisit* s.n. 1900; *agonisită* s.f. (pop.) „agoniseală, câştig" c. 1500 <agonisi şi agonisit; *agonisitor* 1818; *neagonisit* 1808, DELR s.v. „agonisi".

[14] O. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1961, p. 268.

[15] *Psaltirea Hurmuzaki*, *ed. cit.*, vol. I.

[16] DA, s.v. „ghiftui".

[17] Scriban, Arhiva, XXIX, p. 240, cf. Ciorănescu, *op. cit.*, s.v. „ghiftui".

[18] Ciorănescu, *op. cit.,* s.v. „ghiftui".

[19] Drăganu, Dacoromania, I, 316, Ciorănescu, *op. cit*., s.v. „ghiftui".

[20] Μπαμπινιώτης, s.v. *γεύομαι*.

[21] Τεγόπουλος-Φυτράκης, s.v. *γεύομαι*.

[22] L. Gáldi, *op. cit.*, p. 116.

[23] L. Gáldi, *op. cit.*, p. 45.

[24] *Fenomene lexicale*, în Iordan Iorgu, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1975, p. 307–321.

[25] Vornicul Alecu Beldimanu, *Tragodia sau mai bine a zice Jalnica Moldovei întâmplare după răsvrătirea grecilor, 1821*. În *Cronicele României*, ediţia M. Kogălniceanu, tomul III, Bucureşti, 1874, p. 337–433, cf. DA, s.v. „ghiftui".

[26] Logofătul Costachi Konaki, *Poesii, alcătuiri şi tălmăciri*, ediţia a doua, Iaşi, Şaraga, 1887, cf. DA s.v. „ghiftui".

BDD-A6677 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:08 UTC)

Paragină, var. *părăgină*, cuvânt expresiv cu sensul de „pământ, teren, loc care nu a fost lucrat niciodată sau care a fost lăsat multă vreme nelucrat, neîngrijit, pârloagă, țelină, părăgineală”, dar şi cu acela de „ruină, dărâmătură” este înregistrat în DLR cu etimologie necunoscută. Nu este posibilă explicarea lui ca moştenire din latină[27], deoarece primele atestări ale substantivului *paragină* datează din secolul al XVIII-lea. Etimonul lat. *piraginosus* se poate să fi avut o influență în toponimie, explicând oronimele *Părăginoşi*, *Părăginosul* şi *Părăginoasa*[28], dar relaționarea lui cu substantivul comun actual nu se poate proba prin dovezi istorice.

Paragină poate fi pus în legătură cu verbul deponent ngr. *παραγίνομαι*, al cărui aor. *παράγινα* (deşi, ca regulă generală se dă forma de pers. I sg., fiind vorba despre un verb – animat, mai corect ar fi să citǎm forma de pers. III sg. *παράγινε*) este foarte apropiat sub aspect fonetic de substantivul românesc. Cu referire specifică la „roade”, sensul etimonului este acela de „coacere excesivă”, de „fruct care începe să se strice”[29]. Filiația se justifică, prin urmare, atât la nivel fonetic, cât şi la nivel semantic.

În limba neogreacă există şi un substantiv *παραγίνωμα*, pe care îl putem socoti mai greu etimon al substantivului românesc, din pricina accentului care, în cazul cuvântului grecesc, este proparoxiton iar în cel românesc este paroxiton. Şi numărul de silabe pledează pentru relaționarea lui *paragină* cu aoristul *παράγινα* al verbului *παραγίνομαι*.

SIGLE

Bailly	A. Bailly, *Dictionnaire grec–français*, Paris, Hachette, ed. rev., 2000.
Ciorănescu	Al. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, Editura Saeculum I.O., 2002.
DA	*Dicționarul* Academiei, Bucureşti, 1913–1949.
DELR	Dicționarul etimologic al limbii române, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2012.
Kriaras	Εμμανουήλ Κριαράς, *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημώδους Γραμματείας, 1100–1669*, Θεσσαλονίκη, 1969–2012.
Μπαμπινιώτης	Γ. Μπαμπινιώτη, *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, Ediția a II-a, Atena, 2002.
ODB	Alexander p. Kazhdan (ed.), *Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. III, Oxford University Press, 1991.
Sophocles	E.A. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods*, Harvard University Press, 1914.
Τεγόπουλος-Φυτράκης	*Μείζον ελληνικό λεξικό*, Αθήνα, Τεγόπουλος-Φυτράκης, 1999.

[27] D. Loşonți, *Soluții şi sugestii etimologice*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic [Etymologica], 2001, s.v. „paragină, părăginos”, p. 94–96.
[28] Ibidem, p. 96.
[29] *Μπαμπινιώτης*, s.v. *παραγίνομαι*.

BDD-A6677 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:08 UTC)

NOTES ETYMOLOGIQUES: *AGONISI, GHIFTUI, PARAGINĂ*

(Résumé)

L'auteur propose une étymologie néogrecque pour les mots *ghiftui (bourrer)* et *paragină (friche, ruine)* et une réévaluation de l'étymon du verbe d'origine byzantine *agonisi (acquérir par le travail, obtenir avec peine, mettre de côté, économiser)*.

Cuvinte-cheie: aorist sigmatic, cuvinte expresive, infinitiv apocopat, verb deponent.
Mots-clés: aoriste sigmatique, mots expressifs, infinitif apocopé, verbe déponent.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13
mihaela.sapovici@gmail.com

BDD-A6677 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:08 UTC)